

FREUD COM A FILÒSOF

Ramon ALCOBERRO.

[311] Freud ha fet un mal servei amb les seves pseudoexplicacions fantàstiques (precisament perquè són enginyoses) (Qualsevol ase té a mà aquestes imatges per “explicar” amb la seva ajuda els símptomes de la malaltia).
Wittgenstein: *Aforismes, Cultura i Valor* (1946)

Sigmund Freud, contradictori i... superat?

Una historieta jueva explica que un vell rabí boig anava cridant: *Tinc totes les respostes; ¿qui té les preguntes?* La tradició que s'inicia en Freud és una mica com el vell rabí: ho explica tot i res alhora. ¿Com es pot parlar de Freud avui? Ell, que sovint es va manifestar tan lluny de la filosofia, ha quedat, però, al judici de la història de les idees, com un personatge tèrbol, mig filòsof, mig endeví; com un fals profeta de l'època del cinema en blanc i negre. Freud no és exactament un científic (la seva teoria no suporta el pes de l'experiència), però tampoc no permet una crítica ingènua perquè se situa en una cruïlla de camins a mig camí de la mitologia, la novel·la i la científicitat. Freud –contra el que volia fer creure- mai no va fer ciència (si l'hagués fet, la psicoanàlisi hauria progressat i s'hauria desenvolupat, cosa que no ha succeït: els pocs psicoanalistes que queden repeteixen com lloros les frases del mestre). Però, per altra banda, literàriament va donar instruments per a comprendre la mitologia i, com va saber veure Wittgenstein, va ser també un creador de mites prou eficaç. És clar que això, lamentant-ho molt, el deixa fora també del camp filosòfic perquè la filosofia és, estrictament, una lluita contra els mites.

A principis del segle XXI, presentar Freud com a terapeuta és un pur anacronisme perquè, de fet, existeixen una munió de tècniques psicològiques que expliquen molt millor l'aparell psíquic humà i perquè moltes de les seves aportacions a l'estudi del psiquisme i de la cultura han esdevingut tòpics, inútils per tan suats, o –simplement- s'han revelat insuficients. La teràpia psicoanalítica, tan important al segle passat, és sobretot una forma de retòrica i una expressió del gènere literari que s'anomena “novel·la familiar”. Surt cara i resulta inútil per a malalts amb una patologia seriosa, tot i que potser pugui ajudar a persones adinerades amb símptomes d'angoixa lleu. En aquest sentit l'actualitat de la psicoanàlisi és comparable a la del mesmerisme, la frenologia o la teoria dels colors de Goethe: un exemple de ciència romàntica, feta malbé pel subjectivisme.

Però la psicoanàlisi va representar també –i especialment- una incitació a pensar sobre les complexes relacions entre el psiquisme humà i la societat. De la mateixa manera que la ciència romàntica ens és una ajuda per a entendre la pintura impressionista o la literatura realista, també la psicoanàlisi ajuda a copsar alguns mites culturals del segle XX. Gran part de la literatura i l'art del segle passat són incomprendibles sense la petja de Freud. El surrealisme en art, el teatre de l'absurd en literatura, els estudis sobre els fenòmens religiosos i, en general, la comprensió del paper de la sexualitat en les relacions humanes queda mancada de sentit sense el ressò de les idees del savi jueu vienès en la cultura europea i – per extensió- nord-americana. Certament avui estem molt més atents a les seves insuficiències i a les seves errades que no pas a les seves aportacions, que la cultura de masses al segle XX va tornar banals; però la lectura de Freud, ni que sigui “sospitant de la seva sospita”, continua essent un exercici intel·lectual estimulant per –com a mínim- quatre raons de pes:

1.- Freud va gosar encetar el debat sobre un tema reprimat per la societat del seu temps: la sexualitat.

2.- Va proposar formes de teràpia en un moment que encara es desconeixia quasi del tot l'estructura biològica de la ment.

3.- Va desenvolupar una via de crítica del racionalisme cartesià, afirmant que sota la raó i la consciència existia un món de l'inconscient que explicava la psicologia profunda dels humans

4.- Va obrir la via de la consideració de la cultura, de la religió i de l'art com a formes lligades a la psicologia profunda dels humans.

Sigmund Freud: elements de biografia.

Sigmund Freud (Freiburg, Moràvia, 1856– Londres, 1939) fou un psicòleg austríac d'origen jueu, que va passar gairebé tota la seva vida a Viena, on s'havia traslladat la seva família després de la fallida de l'empresa tèxtil del seu pare. Freud va ser fill del segon matrimoni del seu pare i sembla que les relacions familiars que va tenir resulten, com a mínim, complicades, cosa que convé no oblidar vist que la crítica a la institució familiar està al nucli mateix de la psicoanàlisi.

El judaisme de Freud és també una dada significativa de la seva biografia. Freud patirà simultàniament –com era habitual a la burgesia jueva d'aleshores- la combinació explosiva d'una educació molt competitiva, una societat subtilment racista i una mare molt dominant i ultraprotectora, de la qual rebia una exigència de perfeccionisme exagerat. Els jueus, personatges imprescindibles a l'imperi austronhongarès, eren mal considerats a l'època i es veien obligats a demostrar la seva hipotètica “superioritat intel·lectual” per justificar-se en una societat molt

segregacionista. La gran quantitat de jueus amb tendències genialoides que apareixen als països germànics a finals del XIX i principis del XX no es pot separar de la seva situació social i cultural del tot ambivalent.

En un fragment de *La interpretació dels somnis*, Freud recorda com un cop, essent infant, anava passejant per Viena amb el seu pare quan un cristià va llençar a terra d'una manotada el barret patern mentre cridava, "*Jueu! baixa de la vorera!*"; cosa que ell va fer. El comentari freudià és punyent: *No em semblava gaire heroic el gran home fort que em portava de la mà, a mi, el petit. Oposava a aquesta situació desagradable, una altra que corresponia millor als meus sentiments: l'escena en què el pare d'Annibal, Amilcar, feia jurar al seu fill, davant l'altrar domèstic, que es venjaria dels romans. No calen comentaris...*

L'any 1881, Freud es graduà en Medicina; però el fet que el marcà decisivament fou el seu viatge d'ampliació d'estudis a París (1885-1886) on va conèixer les tècniques d'hipnosi que Jean Martin Charcot (1825-1893) aplicava als malalts histèrics. Allí té la primera intuïció de la centralitat del problema sexual en els símptomes histèrics. Freud recordava com Charcot, en privat, havia comentat a propòsit d'un diagnòstic d'histèria: *Però, en aquests casos, la cosa genital... sempre...sempre...sempre...* El que li quedà va ser un dubte (*¿ si ho sap, ¿per què no ho diu?*). El nucli de l'aportació freudiana consistirà a posar en clar aquesta intuïció sobre el paper de la sexualitat. A més, i a diferència de Charcot que tendia a considerar la histèria com una ficció creada pel malalt per cridar l'atenció, Freud mai no va dubtar que la histèria era una malaltia real en què el pacient experimentava un dolor autèntic.

A partir d'aquesta experiència parisenca, Freud abandonà un dels dogmes de la psicologia del seu temps: deixà de creure que tot fenomen psicològic tingui una causa purament somàtica i començà a investigar la teràpia psíquica. L'any 1886 es casà amb Marta Bernays, que li va donar sis fills. De retorn a Viena confirma les limitacions del mètode hipnòtic, fa diverses experiències amb cocaïna —que acaben amb un greu fracàs— i comença a desenvolupar la psicoanàlisi. L'any 1899 dóna a conèixer *La interpretació dels somnis* i, pocs anys després, a partir del 1905 proposa la teoria de la sexualitat (sinònim de desig) com a nucli per a la comprensió de les motivacions humanes.

Lentament s'aplega al seu voltant un petit grup de deixebles que s'anirà estenent per tota Europa, tot i que el dogmatisme de Freud i el seu radical pansexualisme provoquen diverses escissions en el grup (Adler i Jüing són els dissidents més coneguts). Una visita als Estats Units (1909), hàbilment gestionada pel seu nebot amb tècniques pioneres de campanya de marketing, el consagrà arreu del món i convertí la psicoanàlisi quasi en un entreteniment intel·lectual i en la base de diverses formes artístiques d'avantguarda. Però després de la I Guerra Mundial, Freud patí un càncer que de fet li impossibilità el treball amb pacients i el portà a treballar sobre la teoria de la cultura. Llibres com *Més enllà del principi del*

plaer (1920) i *El Ego i l'Allò* (1923) signifiquen una crisi decisiva per a la psicoanàlisi. El primer introdueix una força negativa radical (el principi de mort) com a antagonista de l'amor i del plaer. El segon significa l'aparició d'una "segona tòpica metapsicològica" que va tenir una gran importància en el món de l'art i de la cultura en general.

A partir del 1927, Freud que ja no exercia regularment des de força temps enrera, comença a publicar els estudis de crítica cultural, potser la part de la seva obra avui encara més llegible. Dues obres bàsiques són: *El pervenir d'una il·lusió* (val a dir: de la religió) i sobretot, dos anys més tard, *El malestar en la cultura* (1929) referida a les condicions repressives de la societat. El fet que aquesta darrera obra coincidís en el temps amb la fallida de la Borsa a Nova York li atorgà una solvència quasi màgica entre els contemporanis. De fet, el món que havia fet possible l'existència d'una teoria com la psicoanàlisi s'havia esfondrat amb la guerra i –sobretot– amb l'ascens del nacional-socialisme.

La nit del 10 de maig del 1933 els nazis van encendre les famoses "fogueres de l'alegria" que consistien a cremar les obres d'autors jueus i demòcrates. Heine, Marx, Freud, Kafka, Mann van passar a ser considerats "enemics del poble". Amb l'arribada dels nazis al poder (que el consideraven poc més que un engalipador) i la posterior annexió d'Àustria a Alemanya, Freud es veu obligat a fugir a Londres (1939), no sense veure's obligat a escriure algun text ambigu per facilitar-se la sortida i allí morí –addicte a la cocaïna i com a conseqüència del càncer d'estómac el 23 de setembre del 1939. Curiosament, una de les darreres visites que rebé fou la del pintor Salvador Dalí.

Freud com a falsificador.

Hi ha un fet que de cap manera no pot ser passat per al quan es parla de Freud. Des del 1973, quan es va publicar l'obra pionera de Frank Cioffi, -i definitivament amb l'obra de Hans Israëls: *Der Fall Freud: Die Geburt der Psychoanalyse aus der Lüge* [1ª edició en holandès, Amsterdam 1993] se sap que Freud era un mentider total i absolut. Va falsificar sistemàticament els historials dels seus pacients (Anna O no només no es va curar, sinó que es va suïcidar) va mentir sobre el paper de Breuer en l'origen de la psicoanàlisi (Breuer mai negar el paper de la sexualitat en la neurosi); i, àdhuc abans de la psicoanàlisi, havia induït diversos pacients a la drogaaddicció més brutal amb cures ineficaces i abusives a còpia de cocaïna. De fet, no hi ha constància empírica i contrastada de la curació de cap dels seus pacients. Si Freud és el gran teòric de la fantasia, de la satisfacció dels desigs i del narcisisme primari és perquè ell mateix n'era, fins a extrems notables. De fet, tenia una notable tendència –òbviament anticientífica- a crear teories que eren el fruit de les seves pròpies al·lucinacions i a elaborar dades clíniques en somnis.

Una explicació possible és que Freud tenia una confiança tan gran en el seu mètode –i en ell mateix com a persona “especial”; potser com a conseqüència de la pressió que li havia inculcat la seva mare- que senzillament “sabia” com acabaria un tractament abans que realment no acabés. I si alguna cosa fallava... la culpa sempre calia atribuir-la a la realitat que no estava a l'altura de la gran teoria. Com a terapeuta, Freud va ser un fracàs absolut i al seu voltant sempre hi hagué gent déu n'hi do tèrbola, començant per una deixebla solterona que va matar un nebot i acabant per obsessius de tota mena. Fins i tot un dels seus pacients més coneguts, el rus que ha passat a la història com a “l'home de les rates”, al final de la seva vida –i ja exiliat als Estats Units- es va guanyar la vida (literalment: cobrava!) deixant-se psicoanalitzar per altres persones per tal de confirmar les teories del mestre (?!).

Freud no tenia cap escrúpol a rescriure la realitat quan no coincidia amb les seves teories. És conegut el cas de la teoria de la seducció que primer considerava universal, i que després va presentar una invenció dels seus pacients, que –per la seva banda- estaven ben lluny d'haver afirmat tal cosa i més aviat s'indignaven quan (sovint a crits) els volia “convèncer” del que hipotèticament els hauria hagut de passar. A la seva conferència sobre “L'etiologia de la histèria” (21 abril, 1896) parla, per exemple, de “divuit casos d'histèria en què he pogut descobrir la connexió [entre histèria i traumes sexuals] i confirmar-la amb èxits terapèutics”. Però en la carta de 21 de setembre de 1897 explica a Fliess que “cap dels vells [tractaments] s'ha completat”. Freud és un filòsof de la sospita en el sentit més “tirat” i vulgar de l'expressió: un mitomaniac, un especialista a convertir fracassos terapèutics en avanços científics. Però l'autènticament interessant no és la seva capacitat de fabulador, sinó el fet que els seus contemporanis se'l prenguessin seriosament.

¿Hi ha alguna cosa que explica que un frau pogués ser considerat seriosament per la comunitat científica internacional? ¿Per què els seus contemporanis, que coneixien perfectament l'abast de les seves falsificacions, mai no el van desautoritzar, tot i que es van oposar sistemàticament a fer-lo professor universitari? Si un físic o un químic manipulesin els seus resultats es produiria un escàndol de consideració. El problema està en la naturalesa mateixa de l'activitat psicològica. La psicoanàlisi actua com una forma de suggestió mental. El neuròtic “necessita creure” i, en conseqüència, s'autosuggeriona. La psicoanàlisi com a pràctica recorda la seducció sadomasoquista: el terapeuta “t'estima” a condició, però, que el pacient assumeixi la superioritat i el càstig (narcisista) que se li infringeix. Si el preu a pagar per tal d'aconseguir una certa tranquil·litat psicològica és el d'acceptar tota una munió de misèries, que li ha suggerit o induït l'analista, es passa pel que calgui a condició d'aconseguir (miserablement) algú que t'escolti. De fet, en l'anàlisi, el pacient rep un seguit de suggestions que a poc a poc va fent seves, fins considerar-les una veritat més certa que la realitat. Una neurosi és això: que el món interior ens sembla més cert que el món extern i que, en conseqüència, sobrevalorem els “indicis” i minusvalorem les dades. En la relació

falsament terapèutica de l'analista amb el pacient, aquest adopta el paper d'autoritat ("comprehensiva" i falsament "benevolent", però) i el pacient està en una posició subordinada. El pacient deixa de ser ell mateix (bàsicament, el seu problema és que ni sap ni vol ser ell mateix) i assumeix amb més o menys docilitat les suggerències d'algú que –com a mínim- l'escolta, tot i que es faci pagar aquesta feina.

Parlar de "mentida" en la psicoanàlisi seria, doncs, massa senzill. En realitat, el neuròtic "necessita" les mentides –el seu món mateix és estructuralment una enganyifa de dalt a baix. Construir-se una falsa identitat reactiva és per a ell inevitable i "normal" i, fins i tot, pot ser desitjable que cregui ser víctima d'alguna pura fantasia (l'Èdip, la castració) si això l'ajuda a sortir del seu entotsolament. Si la psicoanàlisi és criticable no és perquè usi la mentida i l'artifici. Al cap i a la fi, construir artificis, ficcions i falsos records infantils podria ser un instrument de curació. El problema és que la psicoanàlisi es nega a reconèixer això i amaga l'artifici, prenent fer-lo passar per "ciència".

Tres sentits de la paraula psicoanàlisi

Quan avui s'empra el mot "psicoanàlisi" cal tenir present que es fa en tres sentits diferents:

- Per una banda, la psicoanàlisi és una eina d'anàlisi d'un grup de malalties neuròtiques i específicament de la histèria.

El gran encert de Freud va consistir a afirmar que la histèria venia produïda per la repressió sexual. En aquest sentit la seva petja ha estat especialment significativa en el camp de la sociologia dels costums. Si ara la histèria ha desaparegut pràcticament de la societat europea (amb l'excepció dels membres d'alguns petits grups ultrareligiosos) és senzillament perquè a la societat s'ha produït un alliberament de la sexualitat i una coeducació que evita la creació de fantasmes sexuals en els infants.

Avui quan algú diu que "està histèric" no es refereix al que s'entén tècnicament per aquest tipus de neurosi, sinó a una situació globalment angoixada o al fet de sentir-se "superat" pels esdeveniments o amb poc control sobre la seva pròpia vida. Ja no hi ha dones que es queden invàlides o que simulen estar embarassades. Potser –i com a molt- la forma actual de la histèria pugui ser l'anorèxia; tot i que això és una hipòtesi discutible.

Seria, però, prou més discutible que la repressió sexual tingués un caire "inconscient", com suposava Freud: de fet, la repressió sexual no té res d'amagat, ni d'ocult. En quasi totes les cultures judeo-cristianes és un fet absolutament explícit. L'inconscient, el pou profund, del psiquisme humà és, a més, –des del punt de vista empíric- un concepte purament mític (l'estudi neurològic no n'ha

trobat ni rastre!), però cal analitzar-lo com un símbol per designar allò oblidat o reprimat en l'home. Per a Freud, l'inconscient és la clau que ens permet endinsar-nos en el psiquisme i, més enllà i tot, en la personalitat global de l'home,

- En segon terme la psicoanàlisi és una metapsicologia, val a dir, una descripció global de l'aparell psíquic humà derivada directament de la pràctica amb pacients histèriques i de l'estudi de l'organització de l'inconscient humà.

De la mateixa manera que la metafísica intenta explicar els principis generals del ser, la metapsicologia vol descriure l'aparell psíquic a partir de la idea d'inconscient: existeix un fons psicològic, desconegut àdhuc per al propi subjecte, que seria l'explicació darrera de la personalitat humana. L'inconscient (constituït per energia psíquica de caire sexual) constitueix el principi explicatiu de tota la realitat i és la pedra de toc del treball analític. Es pretén curar apropant-nos al descobriment de la "pròpia" i "autèntica" veritat del nostre psiquisme, que és de caire alhora simbòlic i vital. A través de la metapsicologia, Freud vol explicar –per dir-ho així– les diverses capes que formen l'estructura psicològica. La metapsicologia seria així la conversió d'una pràctica clínica en una teoria global, explicativa dels primers principis. Freud va elaborar dues metapsicologies, que analitzarem posteriorment, en un intent d'establir el "sistema" del psiquisme humà, imitant el model de la filosofia alemanya del XIX.

- Finalment la psicoanàlisi és una teoria global de la cultura elaborada a partir de l'estudi de l'inconscient i del paper central de la sexualitat en el psiquisme humà.

Una pràctica clínica i un estudi global del psiquisme humà haviende conduir necessàriament a l'intent d'establir uns principis encara més generals aplicables a les societats en general i a l'explicació global dels conflictes. Per al darrer Freud que ja no exercia degut a la seva malaltia, fou temptador intentar explicar el conjunt de la societat humana. Seguint la petja de Gustave Le Bon i, sobretot, suposant la universalització dels símptomes que ell havia cregut trobar en la conducta dels malalts histèrics, Freud va saber copsar l'ambient de conflicte del moment històric entre les dues guerres mundials del segle passat i en va donar una explicació que va influir d'una manera decisiva en la cultura europea i nord-americana d'aquell temps.

L'estranya relació del professor Freud amb la filosofia.

Freud va mantenir tota la seva vida una relació ambivalent amb la filosofia i amb la psicologia. Per una banda, responent al tòpic positivista del "científic" com a descobridor de noves veritats, se situava volgutament en una situació dispendent

envers la filosofia, de la qual, però, – i especialment de Schopenhauer- depenia totalment pel que fa a la seva concepció de l'home.

I el mateix es pot dir de la psicologia científica, la que havia començat amb W. Wundt. Freud, estrictament parlant, mai no va fer psicologia experimental (quan va intentar-ho, donant cocaïna als seus pacients, va fracassar). De fet, la psicoanàlisi encara avui no pertany a l'àmbit de les facultats de psicologia i continua essent un títol privat al qual es pot accedir àdhuc sense coneixements de medicina i –ni tan sols- de fisiologia.

A efectes pràctics, la filosofia pesa prou més que no els aspectes “científics” a l'hora de valorar Freud. Si entenem per filosofia –com s'havia fet clàssicament l'intent de fonamentació de l'ésser és obvi que Freud vol fonamentar l'ésser en l'inconscient. La metapsicologia és, senzillament, un nou mot per referir-se a la metafísica.

Però si recollim la concepció que a partir del XX ha defensat la filosofia –val a dir, la que prové de Wittgenstein- resulta que la filosofia és una altra manera de mirar el mateix (igual com podem, per exemple, canviar els mobles d'una habitació i veure-la així d'una manera diferent). Freud és un filòsof que ens mostra noves maneres de copsar els mites. Wittgenstein mateix, que havia conegut la psicoanàlisi perquè compartia l'origen vienès, sempre va ser més que irònic amb Freud alhora que el reconeixia com a mitòleg.

En una carta a Martha Bernays (16 d'agost 1882) Freud diu: *la filosofia, que jo vaig imaginar com una finalitat i com un refugi per a les meves vellúries, cada cop m'atreu més.* I l'any 1897, en carta a Wilhelm Fliess diu: *Al fons de mi mateix, abrigo l'esperança d'arribar per aquest camí [el de la psicoanàlisi] a la filosofia.* Un any abans (2 abril 1896) escriu al propi Fliess: *En els meus anys joves només aspirava als coneixements filosòfics i ara estic a punt de realitzar aquest desig passant de la medicina a la psicologia.*

Però a la *Història del moviment psicoanalític* de 1914 Freud afirma –amb tot el morro- no haver llegit un determinat text de Schopenhauer degut (sic) a la seva *manca de gust per la lectura dels autors filosòfics en [els seus] anys de joventut.* I a la seva *Autobiografia* (1925) declara que té una *incapacitat constitucional* per a la filosofia (resic!) L'any 1930, finalment afirma que: *els problemes filosòfics i les seves formulacions em són tan aliens que, realment, no sé què dir-ne (recontrasic!).*

Per què Freud havia canviat tan radicalment de perspectiva i havia negat l'òbvia filiació filosòfica de la psicoanàlisi? Creiem que tenia quatre motius per fer-ho:

- En primer lloc, des del punt de vista caracterial era un mitòman, disposat a creure's les seves pròpies invencions i –com a bon neuròtic- fabulava magníficament sobre el seu passat.
- A més, bona part de la influència de la psicoanàlisi prové del seu viatge a Amèrica l'any 1909 –i del substanciós rendiment que va treure del ressò d'aquest viatge entre la comunitat científica vienesa. Freud, com a bon centroeuropeu pensava que els ianquis eren gent pràctica, que detestava la filosofia i no volia aparèixer, per una pura raó de marketing, “contaminat” per un vell saber “superat”.
- També cal comptar amb el ressò del positivisme que veia la filosofia com quelcom anquilosat i antic –quan la psicoanàlisi es presentava com a esclatantment “moderna”.
- La filosofia, finalment és “consciencialista”, val a dir, ho fa passar tot pel filtre de la raó. El problema és que Freud pretén que, precisament, el desllorigador de la personalitat humana està en una altra part, a l'inconscient que seria l'explicació última de la realitat, però que no és de caire racional, sinó una pulsio (una força), que depassa la racionalitat.

Entre les seves crítiques a la filosofia, n'hi ha una que destaca: la filosofia seria, per a Freud, -en comparació a la ciència- com una mena d'animisme. Les religions animistes creuen posseir com un saber secret i universal, omnipotent (els jocs infantils tenen sovint traces d'animisme!) L'animisme és, estrictament, una forma religiosa inofensiva (les religions són perilloses per dogmàtiques, mentre l'animisme és banau). El problema és que, ni la ciència és estrictament la veritat, ni la psicoanàlisi no és ciència, ni la filosofia implica confondre la realitat amb el desig.

Essent, però, una mica pietosos envers una teoria avui en decadència, es pot concedir que Freud tenia un problema epistemològic amb la filosofia: no li resultava possible encaixar la seva teoria del coneixement en la tradició “forta” del pensament occidental, val a dir la que prové de les Llums. Vist que la psicoanàlisi és una teoria materialista i que el materialisme és una ontologia monista (és a dir, que afirma la unitat estructural de la matèria), Freud patia dificultats insalvables per tal de justificar una teoria que, tot i ésser monista en origen (tot prové de l'inconscient) era radicalment dualista en el seu desenvolupament (Eros i Thànatos). Això és, com a mínim, el que sembla derivar-se d'una anotació del *Diari* de Lou Andreas-Salomé (23 de febrer de 1913), l'amiga de Nietzsche que als seus darrers anys fou mantinguda pel psicoanalista que, òbviament, també deia que mai no havia llegit Nietzsche i que quasi sempre que l'esmenta, s'afanya a dir que és perquè algú “li ha comentat”!!.

Freud més enllà de Descartes...

Freud resulta, des del punt de vista filosòfic, plenament deutor de la filosofia pessimista de Schopenhauer i des del punt de vista literari, la seva obra és quasi com un exercici de comentari de text; depèn absolutament de la teoria de les mares de l'ésser que presentà Goethe al *Faust*. Sense la idea pessimista del vel de Maia schopenhaurià (és a dir de la definitiva inutilitat de la vida, del desig i de la voluntat davant l'imperi de la mort), la psicoanàlisi manca absolutament de sentit. I el mateix pot dir-se de la potent idea goethiana segons la qual als inferns hom pot trobar un fons de l'individu (les mares) que tenen el secret de la personalitat humana.

Goethe, tot i que avui només sigui recordat com a poeta genial, sempre va voler ser considerat com a científic. Entre d'altres teories avui oblidades, defensava l'existència d'una suposada "protoplanta", val a dir, d'un primer principi vital, una forma pura de la qual provindrien totes les plantes. Tant les mares de l'ésser (amb la centralitat de l'element matern femení en Freud) com la teoria de la protoplanta (la idea de la unitat d'una forma primordial en el fons de tota forma) són reelaborades d'una manera creativa per Freud que, tanmateix, sempre va pretendre que el que ell feia era ciència i no una antiquada filosofia i, menys encara literatura.

Cal distingir entre el que Freud creia haver fet en relació a la tradició filosòfica i el que, de debò, en va treure que és força més del que ell va declarar.

En primer lloc, Freud es considerà a si mateix –textualment– com un personatge comparable a Copèrnic i a Darwin, en la mesura que és un impugnador de les falses il·lusions humanes. Copèrnic va atemptar contra el narcisisme humà mostrant que la Terra no era el centre del món sinó només un planeta petit que gira al voltant del Sol. Darwin hi va contribuir mostrant que l'home no era el rei de la creació sinó un animal més que es regia per les mateixes lleis evolutives. Finalment, Freud hauria vingut a mostrar que la raó no és l'element pur i definidor dels humans sinó tan sols una part lleument modificada d'un inconscient primigeni i no racional. Ell creia haver descobert que el conflicte entre la libido (el desig) i la cultura (imatge de la mort) ocuparia, en hipòtesi, la vida humana en la seva totalitat. Però qualsevol que hagi llegit una mica de filosofia, sap que la filosofia no és un cant optimista de domini del món i que ja Plató havia suposat que *filosofar és aprendre a morir* i, en conseqüència, l'element thanàtic està en el filosofar des de l'origen.

Freud és, bàsicament, un crític de les dues grans tradicions filosòfiques que provenien del XVII i del XVIII: el racionalisme i l'empirisme.

Freud és el gran impugnador de Descartes. Tota la filosofia racionalista arranca de la tesi segons la qual "penso ergo existeixo" o –si es prefereix– que "pensar és la meua manera de ser". Freud dedicà tota la seva obra a mostrar que

sota la raó (lògica) hi ha un inconscient, una estructura profunda que no és de caràcter racional i que és precisament aquesta “part amagada de l’iceberg” el que explica la conducta humana. Necessitem una comprensió del món que vagi més enllà de la identificació entre “ser” i “pensament” i s’arrisqui a les fondàries psíquiques a la recerca d’un suposat element [l’inconscient fet de matèria sexual] que seria una mena de ressort secret de la vida en el seu conjunt.

Freud també es considera a sí mateix com un impugnador de l’empirisme. L’experiència humana resulta insuficient per tal de comprendre’ns a nosaltres mateixos. L’important per a la psicoanàlisi no és el que recordem conscient sinó allò que tenim com mig reprimat o francament oblidat entre les boires inconscients. Precisament, les experiències que interessin Freud són les de caire reprimat, aquelles que el subjecte “té però no sap que té” per dir-ho en una frase que recorda la formulació de Marx. Igual que, segons Marx, els burgesos fan coses que no saben que fan (entre d’altres coses creen la classe obrera destinada a destruir-los), també Freud pensa que és en el material reprimat a l’inconscient (desigs amagats, frustracions sexuals o caracterials, traumes diversos...).

És per això que Freud se situa com a membre del grup dels “filòsofs de la sospita” que no tenen –per cert- gaire cosa a veure entre ells; tot i que Paul Ricoeur els va agrupar d’una manera enginyosa. En definitiva, allò que Freud proposa és una nova forma (postcartesiana) d’interpretació. La idea que hi ha hagut una “falsificació” racionalista de la cultura i de la societat i que cal descobrir els (suposats) estralls de la raó es fa present en Freud d’una manera molt intensa.

Quines influències filosòfiques va rebre Freud?

[Per a aquest apartat vegi’s: P.L. Assoun, *Freud, la filosofía y los filósofos*. Ed. Paidós, Bcn, 1982, 1ª ed. francesa, PUF, 1976]

Posant una mica d’ordre en la relació entre Freud i la filosofia, resultaria que la seva obra rep bàsicament la influència de:

- Schopenhauer.
- Plató.
- Kant.

Schopenhauer. És el gran filòsof del pessimisme, el primer a dir que la “voluntat de vida” serà sempre derrotada per la tendència inevitable a la mort. Freud s’acosta a Schopenhauer, sobretot a través del concepte de “repressió”: el desig reprimat, els traumes i l’angoixa del passat, és el que ens fa infeliços. Aquesta idea és central per a la cosmovisió psicoanalítica. Tant Schopenhauer com Freud consideren que no hi pot haver autèntica civilització sense repressió.

Schopenhauer fou, a més, el primer a reivindicar la dignitat del somni (al cap. V del llibre 1 de *El món com a voluntat i representació* es reivindica: “l’íntim parentesc entre la vida i el somni”). I no es pot oblidar que Schopenhauer havia identificat el vigor de la voluntat amb la centralitat de la sexualitat que és una idea perfectament recollida pel pansexualisme freudià. (vegi’s la “Metafísica de l’amor”, suplement al llibre IV de *El món com a voluntat i representació*(cap.44).

El darrer Freud (1932) pretén que: *el que nosaltres diem no és exactament el que diu Schopenhauer. Nosaltres no afirmem que la mort és l’únic fi de la vida; no descuidem la vida en relació a la mort.* Però amb tot és obvi que el triomf darrer de Thànatos és una conseqüència perfectament previsible a partir de Schopenhauer. La idea schopenhauriana segons la qual: *el món no accepta de cap manera la veritable felicitat* (llibre 4, *El món com a voluntat i representació*, par. 56-59) amara el pensament freudià.

Plató: És per a Freud un pensador essencial en la mesura que l’ajuda a pensar analògicament a través de mites. Potser el que més vigència té avui de Freud és, precisament, aquest element de crítica basada en mites. *El Banquet* platònic i la figura de Diòtima com a mitjancera estan força presents en la concepció de l’Eros i del paper de l’analista respectivament. El mite de l’androgín segons el qual la unitat dels sexes seria posterior a una unitat primitiva està en la base del pansexualisme. El llenguatge mitològic inserit en un discurs filosòfic li dona una potència que la sola referència “científica” mai no podria gaudir.

Kant: Constitueix el model epistemològic del pensament de Freud. Per a Kant el coneixement no era possible sense el que ell anomenava “condicions a priori”: elements que la ment posseeix per ella mateixa i que fan possible donar ordre i estructura a les percepcions i a la realitat mateixa. Per a Freud els processos psíquics inconscients són també atemporals, el que en vocabulari kantíà se’n diu “noumènics”, i per això mateix mai no podrem assolir un coneixement complert de l’inconscient. Tot allò que en podrem obtenir són, només aproximacions figuratives. Freud no usa mai el concepte kantíà de l’ “a priori” perquè això el portaria de dret a un nivell transcendental i arrasaria la seva pretensió de científicitat. Espai i temps no són “formes” sinó –per a Freud- “marcs” que és exactament el mateix però sense tanta tradició conceptual al darrera. La relació entre el pensament kantíà i la psicologia no és tampoc cap descoberta de Freud sinó que prové de Herman Cohen que al 1870 havia distingit entre “ordre gnoseològic” (el del transcendental i “a priori”) i “ordre psicològic” (el de l’innat).

Altres influències filosòfiques.

Freud, però, rep també altres influències filosòfiques secundàries, entre filòsofs potser menys coneguts pel gran públic, però que a finals del segle XIX cercaven a establir un pont entre filosofia i psicologia. De fet, aquest corrent és més aviat el que està en la base de la teoria de la *Gestalt* [forma/configuració] però

Freud en treu també alguns elements importants. Filòsofs com Franz Brentano (1838-1917) i Johann Friedrich Herbart (1776-1841) no haurien de ser oblidats per la petja que van deixar també en Freud.

Freud havia seguit els cursos de Brentano sobre la lògica aristotèlica i coneixia la concepció que Brentano tenia de la psicologia com a ciència de la intuïció directa (percepció interna) dels fenòmens psíquics. Per a Brentano –com per a Freud– tot acte psíquic porta en ell una “intenció” envers l’objecte al qual s’adreça. Aquesta és una idea que Freud recull i que va desenvolupar profundament.

Herbart va ser potser el primer a tenir la intuïció que el camp de la consciència era massa estret i que les representacions psíquiques són forces d’intensitat variable. També considerava que les idees no estan aïllades, sinó que formen “cadena de representacions”. Aquestes intuïcions, Freud les amplia i les desenvolupa molt extensament en les seves obres.

Freud i el judaisme.

Un dels temes més repetitius en les anàlisis de les obres i del marc conceptual de Freud és el tema del judaisme. ¿La psicoanàlisi és una “ciència jueva”, com s’ha dit sovint? Freud, tot i ser ateu, mai no va ser un relapse. Qualsevol que passegi avui per la seva casa a Londres (ara un museu obert al públic) veurà abundosos signes hebreus en la decoració. Jueus van ser la majoria dels seus primers deixebles (i dels seus primers clients!). Fins i tot l’humor psicoanalític té molt de jueu... David Bakan a *Freud et la tradition mystique juive* (1ª ed. 1963) va divulgar la tesi del freudisme com a darrera evolució (laica) del pensament religiós jueu.

En bona part, la psicoanàlisi es podria considerar com una peculiar versió—i quasi una evolució— del mode de pensament talmúdic, o com una peculiar aplicació de l’exegesi bíblica,. En definitiva, hi ha en el pensament religiós jueu un fil que vincula la tasca de coneixement a la interpretació. Pel que sembla, Freud havia estat educat en la tradició interpretativa de la Kàbala i ell n’hauria volgut fer, per dir-ho així, una “versió laica”. Temes com la bisexualitat, les tècniques d’interpretació dels somnis, o l’incest com a crim mític sembla que es podrien vincular a tot aquest univers mental cabalístic. La feina de la psicoanàlisi consisteix, com en la tradició jueva, en un esforç d’interpretació inacabable a partir de signes que un savi especialista ha de saber interpretar. Posteriorment alguns seguidors de Freud (Lacan, especialment) insistiran en el fet de la “lectura” dels símptomes com allò més propi i específic de la tasca psicoanalítica.

S’han assenyalat cinc elements inequívocament arrelats en la tradició jueva que es reprenen en la teoria psicoanalítica:

1.- El judaisme és una religió sense dogmes, però que arranca tota ella d'una profunda convicció de ser poble "a part" i expressió de la humanitat com a tal. També la psicoanàlisi actua amb molt pocs dogmes (potser fins i tot sense cap d'explícit), però convençuda de posseir unes claus interpretatives úniques i superiors.

2.- El judaisme és una religió de la memòria ("recorda-ho tu i recorda-ho als altres"). També la psicoanàlisi vol trobar en la memòria –àdhuc reprimida- les claus de la interpretació de la personalitat.

3.- El judaisme posa un accent particular en la comunitat i en la transmissió dels coneixements. També la psicoanàlisi té una fixació especial en l'aspecte de la construcció d'una comunitat d'analistes i en la transmissió d'unes pràctiques de generació en generació.

4.- El judaisme posa un accent especial en la Paraula (expressió de la divinitat) i en l'exegesi. També la psicoanàlisi és un esforç d'hermenèutica.

5.- Finalment el judaisme fa una profunda reflexió sobre la funció paterna (Abraham, Moisès...) que es pot associar a la reflexió que fa Freud sobre el paper de la paternitat en el complex d'Èdip.

Un dels darrers textos de Freud, *Moisès en el monoteisme*, és una reflexió paradoxal sobre el judaisme: Freud suposa que Moisès era, en realitat, un príncep egipci. Per escandalós que sembli: el fundador del judaisme –segons Freud- no era jueu. Dir això en plena persecució hitleriana és prou significatiu. Vol dir que la transmissió dels elements morals del judaisme no és una qüestió biològica. S'és jueu perquè es pertany a una determinada tradició; no per genètica.

Albert Memmi, en un postfaci a l'obra de Bakan esmentada anteriorment (Ed. Payot, París, 2001) proposà una hipòtesi interessant: el que hauria volgut fer Freud seria alliberar el jueu modern del judaisme; es tractaria de desmuntar (a través d'una lectura laica de la tradició mística) la problemàtica de la culpa i donar-li un altre sentit. Ser jueu no seria, així, un problema de "raça" sinó de concepció cultural del món. Allí on hi ha una obsessió per la culpa i el mal, (també en tota la tradició cristiana que prové del judaisme) Freud hauria intentat mostrar un camí de sortida per tal d'evitar la neurosi.

Les principals tesis freudianes.

Hom podria resumir les aportacions freudianes a l'estudi de la psique i a les ciències humanes en mitja dotzena de grans tesis, cadascuna de les quals va tenir un gran pes en la cultura del segle passat.

1.- *La teoria de l'inconscient.* Freud afirma que sota la racionalitat i la lògica hi ha un món desconegut, una mena de pou fons on s'aboca tot el reprimat, que ell anomena "inconscient" i que constitueix l'estructura bàsica (tot i que ignorada) de la personalitat.

2.- *La teoria de la sexualitat.* Per a Freud l'energia de l'inconscient (libido) és la sexualitat, sinònim de "desig" i que cal no confondre amb la "genitalitat" –la satisfacció sexual amb els òrgans sexuals madurs. La psicoanàlisi considera que els humans són, per ells mateixos, desig i que el desig és l'estructura mateixa de la vida humana. L'alliberament del desig és clau en la vida humana feliç.

3.- *La centralitat de la infància.* Per a Freud els conflictes amb el pare per tal d'aconseguir l'amor de la mare (el famós "complex d'Èdip") i la sexualitat de l'infant són la base de la personalitat adulta. Ja Diderot havia dit que "el nen és el pare de l'home" i per a Freud les fases de la sexualitat infantil (oral, anal i edípica) són universals i necessàriament cal superar-les per tal d'arribar a una personalitat adulta.

4.- *Els somnis són una clau per tal d'acostar-nos a l'inconscient.* Tradicionalment, els somnis es consideraven com una simple deixa de la vida de vigília, restes de l'activitat psíquica diürna mancades de cap significació especial. Per contra, segons Freud, els somnis tenen un gran significat: són ni més ni menys que l'expressió dels desigs inconscients que, en no poder-se expressar altrament, surten a la superfície no tan sols en forma de somnis, sinó també d'acudits, d'oblits, d'actes fallats, , etc. Freud creia possible interpretar els somnis (el seu deixeble Jüng fins en va fer un diccionari!) com una manera d'accedir als desigs que l'individu amaga àdhuc a ell mateix.

5.- *La vida humana és una constant pugna entre l'ordre del desig (Eros) i l'ordre de la necessitat (Thànatos) expressió de la mort.* El drama vital humà (de caire schopenhaurià com hem vist) és el fet que aquests dos principis són tan contraris com complementaris i que, finalment, l'home estigui inevitablement condemnat a una existència thanàtica.

6.- *La teoria pessimista de la cultura.* Constitueix el corol·lari de la psicoanàlisi. Si la cultura és una repressió del desig, llavors de manera inevitable es produirà una revolta contra la cultura que serà vista pels humans com una repressió intolerable.

Tres mites bàsics en el pensament de Freud.

Freud usa força sovint el recurs al mite per tal d'expressar les dificultats que apareixen en el treball de l'analista i també, per tal d'acostumar el seu lector a considerar que els traumes psicològics que creu haver descobert formen part, en realitat, d'una llarga continuïtat cultural. El seu deixeble Jüng arribà a considerar

que existien formes universals de l'inconscient, que ell anomenà "arquetipus"; Freud sense estar-hi totalment d'acord, considerava, però, que els mites tenien un sentit pedagògic (val a dir educaven en l'acceptació del desig) i, a més, valien també hermenèuticament (com a criteri per a la interpretació de l'inconscient).

Ja Plató havia dit que els mites eren amics de la filosofia i Freud adapta la dita a la investigació psicoanalítica. El mite afegeix a la seva força poètica la capacitat per tal d'expressar situacions que, altrament, serien molt més complicades d'analitzar.

Hi ha tres mites especialment significatius en l'obra de Freud:

El mite de l'assassinat del pare, que apareix en la seva obra *Tòtem i tabú* (1913). Segons aquesta hipòtesi en l'origen de la cultura hi ha l'assassinat ritual del pare (repressor de la sexualitat) a màns dels seus fills. El totemisme correspondria a la divinització de la figura paterna, a conseqüència dels remordiments que produeix aquest assassinat.

El mite d'Èdip, que representa el desig d'eliminar la figura paterna per motius de gelosia. Equival, més aviat, a una fantasia infantil però té un valor de símptoma universal: "matar el pare", val a dir, alliberar-se de la tutela paterna sembla ser una necessitat de creixement per a l'individu.

El mite de Narcís, que simbolitza la recerca de la perfecció i de l'autoenamorament. El bell Narcís, enamorat de la seva imatge reflectida en les aigües, en realitat està enamorat del no-res. En tot individu hi ha un ideal de l'Ego de caire narcisista i trencar aquesta imatge infantil de pseudoperfecció és bàsic per tal d'assolir una personalitat madura.

Òbviament no són aquests els únics mites que analitza Freud. Caldria afegir-hi les referències als mites platònics (especialment els que apareixen al *Convít* i tot el complex món simbòlic de l'Eros) que sobretot apunten al paper de la sexualitat en la vida; però, en tot cas, convé no oblidar que tot i la seva retòrica demanda de "cientificitat" la psicoanàlisi va bastir un "mite" en el sentit modern (és a dir: un tòpic) el del pansexualisme que va ocupar l'escena cultural europea des de 1968 fins a la caiguda del mur de Berlín (1989).

Què és l'inconscient?

Potser resultaria més senzill dir –primer- *què no és* l'inconscient i entrar després en la definició del concepte. Bàsicament, l'inconscient no és ni una entitat biològica (no hi ha cap neurona que sigui "inconscient") ni tampoc no és cap fet o cap idea a la qual poguéssim tenir accés directe: ben al contrari, només podem accedir a l'inconscient si el cerquem –amb ajuda, per descomptat, d'un psicoanalista. Això planteja, d'entrada alguns problemes. En primer lloc, si la

neurologia no reconeix l'existència de l'inconscient això significa que avui –en el model científic acceptat- la psicoanàlisi no vol dir res. Òbviament el model científic contemporani tampoc no ha de ser sacralitzat i això significa que no és impossible que hom pugui descobrir funcions cerebrals o connexions neuronals equivalents en el futur; però cal recordar que, quan parlem d'inconscient ens estem referint a una metàfora i que, pel fet de “saber” que en tenim, tendim a captar-nos com si en tinguéssim en un curiós exemple de profecia que s'autocompleix.

Pel demés, si tenim inconscient sembla difícil que aquest s'hagi pogut manifestar sense ser reconegut o identificat al llarg de tants segles de civilització. Per això mateix, la psicoanàlisi dóna tanta importància als mites (que hipotèticament mostrarien la presència reprimida de l'inconscient al llarg del temps). Però tot i que la psicoanàlisi pugui ser una excel·lent auxiliar en l'estudi dels mites, no és –ni de molt- l'única tècnica que avui tenim a l'hora d'analitzar-los.

L'acceptació de l'existència de l'inconscient és –encara més que la teoria de la sexualitat- la clau de volta de la construcció freudiana. Per a Freud és central afirmar que la consciència no defineix el món psíquic, sinó que “fer-se conscient” és una simple circumstància del dinamisme psíquic.

Freud mateix construí una imatge brillant per mostrar el que ell entén per inconscient. Proposà pensar-lo com la part amagada d'un iceberg; el fons de l'aparell psíquic humà “Inconscient” és l'espai ambigu que s'estén més enllà de la racionalitat –val a dir, del raonament lògic propi la vida de vigília- però que al mateix temps la fa possible.

L'inconscient és el fons més profund de la personalitat humana que guarda tot allò que ens faria impossible la vida racional. És el lloc del reprimat, de l'amagat i inconfessable, dels somnis, dels records infantils...Allí es sedimenten i arrelen les representacions que, pel seu obvi contingut sexual, serien intolerables per a la consciència. Tot el que ha estat expulsat (reprimat) de la consciència resta allí censurat i impossibilitat de retornar.

L'inconscient està articulat a través de dos enllaços fonamentals:

- *La condensació* a través de la qual una representació agrupa en ella sola diverses relacions i significats.
- *El desplaçament* que permet traslladar a imatges anodines la càrrega afectiva i el valor tendencial d'altres més significatives.

L'inconscient no només està poblat de representacions sinó impregnat d'una poderosa energia (la *libido*) el desig. En l'inconscient no existeix el principi de contradicció: quelcom pot ser, alhora, odiat i estimat sense que això sigui viscut com un absurd perquè, dit ràpidament, l'inconscient no coneix la lògica.

Freud proposà una *metapsicologia*, és a dir un estudi global dels primers principis que organitzen l'aparell psíquic en tres nivells.

- Inconscient.
- Presconscient.
- Conscient.

L'inconscient és, de fet, inabastable. No s'hi pot accedir directament, àdhuc resulta desconegut per a cadascú de nosaltres, però està impregnat d'una poderosa energia, la dels desigs reprimits, que a través del preconscient pugnen per tornar a la consciència. Com que el conscient actua com a censura, en el preconscient els desigs actuen deformats i disfressant-se com a símptomes patològics (la neurosi, la histèria) o en forma de somnis, actes fallats, etc. que volen saltar la repressió. Per això mateix resulta tan útil l'estudi dels somnis i d'altres manifestacions que el subjecte realitza sense ser-ne conscient: amaguen un sentit que cal descobrir.

La segona tòpica.

Cal entendre aquesta “primera tòpica” com un intent de descripció global dels primers principis de l'aparell psíquic humà. Per això Freud parlava de la “metapsicologia”; de la mateixa manera que en filosofia es parla de la metafísica. La metapsicologia –com el mateix concepte de l'inconscient és –convé recordar-ho- una metàfora per a descriure, amb trets simples, la complexitat de l'aparell psíquic.

Però la primera tòpica tenia l'inconvenient de necessitar altres factors complementaris i contraposats (forces pulsionals, repressió, censura...) i no aconseguien explicar la unitat de la vida personal.

A més, hi ha un tema que Freud reflexionà profundament al llarg de la Primera Guerra Mundial: la qüestió del masoquisme. Freud a la primera tòpica encara veia l'aparell psíquic com una força ascendent. Des de la profunditat més fosca l'energia libidinal “ascendeix” a la consciència. Llavors no està clar per què hi ha individus amb tendències masoquistes. Si tot es mou pel desig i per l'Eros inconscient, i per la recerca del plaer, no sembla gaire comprensible que els individus vagin contents a una guerra en què poden morir. La pulsio de mort, el masoquisme, etc., obliguen a pensar una nova tòpica metapsicològica en què es destaca la contradicció entre les forces de la vida (Eros) i l'instint de mort (Thànos).

L'any 1923, Freud proposà una segona tòpica o distribució de nivells (en sentit figurat): l'Allò, l'Ego i el Super-Ego. No hi ha estricta correspondència entre les tres noves instàncies (l'Ego i el Super-Ego inclouen grans àrees inconscients);

més aviat aquests tres nivells poden comprendre's com personatges que actuen en la vida íntima i que han de conuiuere i adaptar-se entre si.

- L'Allò és el fons o reserva impersonal de tota l'energia psíquica. L'Ego i el Super-Ego la reben de l'Allò que no està ordenat en sentit temporal ni lògic.
- L'Ego neix de l'Allò que comunica la seva energia a les estructures –més o menys confuses- del propi cos. L'Ego és el nucli original de la subjectivitat, dirigeix els moviments corporals, projecta accions futures i s'inscriu en el temps.
- El Super-Ego és la instància crítica i repressora que jutja la conducta i introdueix la culpabilitat en el subjecte. El Super-Ego és la veu del pare i l'hereu del complex d'Èdip.

La teràpia psicoanalítica aspira a enfortir l'Ego i a alliberar-lo de l'opressió de l'Allò i de la crítica repressiva del Super-Ego que –recordem-ho- en bona part són inconscients. L'Ego utilitza espontàniament determinats mecanismes de defensa. El més habitual és la *sublimació* a través de la qual es desvia l'energia libidinal, que en origen podria ser pertorbadora o destructiva, cap a una activitat socialment útil com, per exemple, l'art o l'activitat intel·lectual. Més o menys en broma, Freud solia comentar que els infants amb tendències destructives de caire inconscient podien acabar sublimant-les per tal de convertir-se en carnissers i cirurgians.

Eros i Thànatos.

La segona tòpica és indestriable del doble principi de vida, *Eros*, i de mort *Thànatos* als quals Freud atribuï a partir de 1920 el dramatisme dels conflictes psíquics. La pugna entre ambdós principis marca el subjecte humà al llarg de tota l'existència. Aquest dualisme, profundament arrelat en la metafísica oriental, en el romanticisme alemany i en Goethe convé analitzar-lo curosament perquè, en la concepció psicoanalítica, *Eros* (vida i *Thànatos* (mort) són tan contraris com complementaris. En l'*Eros* hi pot haver, també, un profund sentit de destrucció, com es palesa en el masoquisme. Un conductor suïcida o un drogaaddicte poden sentir un plaer molt profund en activitats profundament thanàtiques.

La sexualitat i el plaer són les modalitats més aparents de la força de la vida (*Eros*) que pugna per unir el divers i crear. En la perspectiva de la primera tòpica, semblava clar que l'*Eros* era l'energia de l'inconscient (libido), que pugnava per fer-se un lloc en el conscient. Però si només hi ha *Eros*, sembla difícil explicar la conducta masoquista i, en general, autodestructiva. Cal assumir, doncs, que el desig té també un element autodestructiu. Hi ha un desig de mort que és *Thànatos*.

Fins i tot en la vida quotidiana podem observar com algunes persones se senten irresistiblement atretes per repetir experiències frustrants o per evocar imatges de records desagradables (moments de por, de vergonya...) com si hi hagués una atracció envers el negatiu. Aquesta “compulsió de repetició” l’hi serveix per mostrar que la psique humana no està només orientada envers el plaer sinó també envers la dissort i l’angoixa. Sembla com si alguna gent “gaudeixi” patint i mostrant una submissió masoquista. Introduir la idea de Thànatos com un element central en la tragèdia humana li serveix per accentuar el dramatisme pulsional inconscient..

El problema és que, en la pugna eterna entre ambdós principis, Thànatos (el treball, la llei, la veu paterna i repressora) acaba triomfant inevitablement. Sense el paper de Thànatos no hi hauria, inevitablement, societat perquè viure en societat demana inevitablement reprimir el desig individual per assumir l’existència de l’altre. Voler l’alliberament incondicionat d’Eros (com van pretendre alguns freudomarxistes com Wilhelm Reich) seria inevitablement destruir la societat. En bona part el drama existencial humà es troba en aquesta doble característica de l’Eros que és, indestriablement, desitjable i impossible.

A diferència de Marx que veia l’alienació [negació del desig com a conseqüència de la submissió al treball industrial no creador] com un element provocat per la societat –i que, en conseqüència, hipotèticament desapareixeria com a conseqüència de la revolució social, Freud considera que Eros i Thànatos no són de cap manera elements exteriors o socials, sinó que estan profundament arrelats en l’estructura profunda dels humans. L’alliberament social (si tal cosa és possible) no té perquè implicar la desaparició de la repressió sexual. L’instint de mort no és només provocat pel treball embrutidor, sinó que està pregonament arrelat a la naturalesa humana.

El problema de la sexualitat.

Freud considerava que l’inconscient és sexual, és a dir, que es mou pel desig. Sexualitat és una aspiració global al plaer i, en aquest sentit, qualsevol individu, d’un extrem de la vida a l’altre, és sexual. La paraula “sexualitat” cal no confondre-la amb “genitalitat”. La genitalitat és la recerca del plaer amb els òrgans sexuals adults i madurs. En canvi, sexualitat és qualsevol tensió i distensió plaent. En els infants la sexualitat és polimorfa; en canvi, a mesura que l’infant esdevé adult, la sexualitat es focalitza en les anomenades “zones erògenes”. Tot el que és sexual és sempre traumàtic, en el sentit que el descobriment dels diversos moments de la sexualitat no es pot fer sense passar per un seguit de crisis (això inclou, per exemple, dubtes adolescents sobre la pròpia identitat sexual, frustracions emocionals diverses, etc.)

Freud diu una cosa que de vegades sorprèn a primer cop d'ull: la sexualitat "no és natural". El natural (biològic) seria ser pervers, com els infants. Elaborar la pròpia sexualitat en el sentit "adult" o "madur" implica un llarg aprenentatge. La malaltia (psicosi, neurosi, perversió...) prové estrictament del fet que en l'aprenentatge sexual hi poden haver molts problemes mal resolts (repressions, etc.)

L'energia de la sexualitat en l'inconscient s'anomena *libido*. Quan la libido ocupa una imatge, la torna atractiva i plaent. Hi ha dues lleis que expliquen el funcionament de la sexualitat.

Principi de plaer: Tot el funcionament de l'aparell psíquic s'orienta a aconseguir plaer (distensió) i a evitar la tensió desplaent. És una versió del "principi de constància" de Fechner que havia establert que en la vida psíquica hom cerca el màxim d'estabilitat emocional i el mínim nivell d'excitació possible.

Principi de realitat: És una adaptació del principi de plaer a les condicions concretes a les quals cal atènyer-se per aconseguir la distensió que es pretén. Per aquest segon principi hom pot aplaçar l'assoliment del plaer en determinades circumstàncies o buscar-lo fent, potser, un camí més llarg.

De vegades es parla del "pansexualisme" de Freud, mot que no acostuma a agradar als psicoanalistes. La sexualitat, estrictament parlant, no és "la finalitat" de la vida humana (la vida no té "finalitat") sinó una condició que la fa possible. Freud només diu que "tot és sexe" quan se'n dona una versió simplificadora. És més exacte dir que per a Freud, sense sexe no es comprèn res sobre l'home. Però rebutjar el paper central de la sexualitat és rebutjar la psicoanàlisi.

Les fases de la sexualitat infantil.

Freud pensava que hi ha una evolució de la sexualitat infantil en tres fases o tres períodes diferents, segons la zona erògena que se sensibilitza per assolir plaer. Aquesta classificació avui és poc usada i té, sobretot, valor de curiositat. Freud distingeix entre

- Estadi oral.
- Estadi sàdico-anal.
- Estadi fàlico-edípic.

L'estadi oral pertany als primers moments de la vida. Se centra en la boca com a forma de coneixement del món. Per al nadó, xumar és, alhora, la forma d'alimentar-se i d'aconseguir plaer –i la mare és, en aquest sentit l'origen de la satisfacció.

L'estadi sàdico-anal es produeix quan l'infant, sovint després de grans dificultats- aconsegueix controlar l'expulsió de "pipí i caca". Controlar el propi cos és una forma de plaer (pervers). De fet el nen considera aquest esforç com una mena d'obsequi, un regal que es fa a la mare com a forma d'autodomini.

L'estadi fàl·lico-edípic és el moment del descobriment de la diferència sexual. En aquesta època, el nen pugna amb el pare per amor a la mare (Èdip) i viu sota el fantasma de l'amenaça de la castració, en relació al sentiment de culpabilitat que sent per estimar la mare. Per a Freud, les nenes passen aquest estadi en una situació d'enveja envers els nens ("enveja de penis").

El complex d'Èdip és una situació d'ambivalència: el pare és, alhora, admirat i odiat. El pare representa allò que l'infant voldria ser (fort, poderós) i per això alhora que l'admira, l'odia perquè sent gelosia. Aquesta situació fa que finalment l'Èdip es dissolgui quan el nen en fa seu l'exemple i interioritza la imatge paterna.

La psicologia de les masses.

Els darrers anys de Freud estan centrats per l'estudi de les masses i del paper de la cultura. En el fons d'aquesta interpretació pessimista de la cultura hi ha l'obra de Le Bon que, per això mateix, resumim aquí en alguns mínims elements. La teoria de Freud sobre les masses ha tingut, però, impugnadors tan importants com Elias Canetti a *Massa i poder*.

Freud estava convençut que la humanitat –quasi estructuralment, per així dir-ho-, es troba predeterminada per l'orientació envers l'instint de mort. A *Totem i tabú* (1913) proposa una estranya hipòtesi per justificar l'origen de la cultura. Els fills d'un pare poderós (que els roba les dones) s'alien per matar-lo; però (a través de somnis, remordiments...) el pare mort retorna, convertit en divinitat (Tòtem) [animal familiar de la tribu que està prohibit caçar perquè representa l'essència del déu tribal] i dona lleis (Tabús). Des de l'origen, la cultura és una repressió i expressa el desig de mort. La neurosi de l'home occidental no és altra cosa que la forma més complexa dels tabús. Un neuròtic és, finalment, un individu que s'autocastiga per haver violat el que ell identifica inconscientment com un tabú. Les masses, en definitiva, viuen obsessionades per contradicció entre la tendència a violar els tabús i la por a fer-ho.

A l'hora de plantejar el problema de la psicologia de les masses, caldria no oblidar una profunda intuïció freudiana (extreta segurament de Goethe i Schopenhauer). Ell té molt clar que l'horror és quelcom molt profundament humà. El terrible ens captiva sempre, al mateix temps que ens fa por. I això no és un accident o una casualitat sinó que ens constitueix en profunditat. Per tant, no es pot menystenir la possibilitat que els humans (fascinats per la força thanàtica de la

destrucció) acabin destruint la civilització que ells mateixos han creat. Aquesta concepció profundament pessimista de l'humà –que veu constituït per la pulsio de mort- és un tret diferenciador de la darrera etapa freudiana. Sembla com si els humans només poguessin eliminar les seves diferències a través de la violència. I en aquest sentit l'anàlisi freudià té un important ressò moral.

En tot cas, Freud obliga a deixar de ser ingenu. No es podrà destruir mai la pulsio de mort, que les masses porten intrínsecament arrelada en elles mateixes. I això, senzillament, perquè l'element Thànatos és tan humà com l'Eros. Eros i Thànatos no s'han de confondre amb el bé i el mal com si fossin dues coses diferents. Més aviat, al revés, estan entortolligats i són indestruïbles. En el principi de vida hi ha mort (curiosament, en francès, l'orgasme és la “petita mort”) i viceversa. La pregunta que queda oberta –i que no ha tingut resposta convincent- és si l'instint de mort podria ser reconduït al servei de la civilització o si, per contra, tot el que podem esperar és que es radicalitzi i ens destrueixi.

Un antecedent: La psicologia de les masses de Gustave Le Bon.

És difícil copsar la importància de la teoria de Freud a la *Psicologia de les masses* sense reconèixer prèviament la importància de l'obra de Gustave Le Bon (1841-1931), un dels pares fundadors de la psicologia social injustament menystingut avui, tot i que la seva obra continua essent profundament influent en àmbits com la teoria política o l'estudi dels missatges publicitaris. De fet, Le Bon és l'iniciador d'una manera de fer política que ha perdurat fins avui mateix [2002]. Tot i no haver estat mai admès a l'Acadèmia de Ciències i tot i les seves generalitzacions abusives sobre la psicologia dels pobles, és innegable que li pertoca l'honor d'haver estat, molt abans de Freud i d'Ortega, el primer a posar les masses al centre mateix de tota interpretació possible del món contemporani. Le Bon és un d'aquests tipus inclassificables des del punt de vista polític convencional (com Sorel, com Simmel, com Jünger) que exploren el costat irracional dels comportaments grupals. Allunyat dels qui, des de la tradició il·lustrada o des del marxisme, creien en la “racionalitat” o en la “ciència”, Le Bon és encara avui una lectura interessant per a copsar el “costat fosc” de la racionalitat. El feixisme –i després molts totalitarismes- va aprofitar l'irracionalisme de les masses, i això dóna a la teoria de Le Bon una actualitat política molt significativa cada cop que es revifa el perill totalitari.

Per a Le Bon la massa té una “ànima col·lectiva”; tot i que una massa sigui una entitat provisional i construïda per elements heterogenis i soldats d'una forma momentània reaccionen d'una manera comú. Podrien comparar-se a el conjunt de cèl·lules que formen un cos i que tenen característiques diferenciades a les mateixes cèl·lules quan estan soles.

Hi ha tres característiques especials i pròpies de les masses.

- L'individu integrat en una massa pren, pel pur fet del nombre, un *sentiment de potència invencible*, que li permet cedir a instints que per si sol hauria refrenat forçosament.
- El *contagi mental* actua d'una manera similar a la hipnosi, unificant per baix les actituds. El contagi mental fa que l'individu se subordini a la massa fins i tot posant-se ell mateix en perill i actuant d'una manera contrària als seus propis interessos.
- La *suggestibilitat* fa que l'individu actui al dictat de les masses, d'una manera fins i tot no conscient.

Quan un individu queda immers en les masses intel·lectualment se sotmet a l'atzar i a l'excitació circumstancial. Intel·lectualment un individu submergit en una massa perd capacitat intel·lectual.

Les crítiques a Freud.

Freud és, com hem vingut observant, un personatge prou farcit de contradiccions, que va “voler tenir raó” àdhuc contra la pesada càrrega dels fets que indiquen tot el contrari del que ell volia interpretar. Les errades i les falsificacions que va cometre atempten a l'ètica del treball científic avui vigent. Però, certament, és un “trampós estimulante” en una època que –com la nostra– està plena de tramposos patètics, però, això sí, “intel·lectualment correctes”.

Epistemològicament, no hi ha res a fer amb els seus seguidors. Ja fa més de cinquanta anys que Popper va observar com la psicoanàlisi no té falsadors potencials –val a dir pertany a l'ordre de la fe, i no al de la ciència–; però això no sembla inquietar els adeptes al mètode psicoanalític. De fet una teoria que no exclou res no és científica i la psicoanàlisi no només no exclou res, sinó que mai no pot fallar (si l'encertés es demostraria que el mètode funciona, però quan no l'encerta –pràcticament sempre– resulta que el pacient té una resistència inconscient i, per tant, el mètode també funciona). En el marxisme, si algú està en contra de la teoria immediatament se'l titlla de burgès. En la psicoanàlisi si algú no l'accepta és perquè pateix una repressió. En qualsevol cas, els marxistes i els freudians gaudeixen de l'incomparable privilegi de ser els únics a conèixer la veritat mentre la resta dels humans pateixen alguna desconeguda alienació (econòmica o mental).

Alguns adeptes a la psicoanàlisi usen el famós “argument del pont” per justificar la vàlua de la seva praxi. Segons aquest argument, de la mateixa manera que el fet que caigui un pont no es pot considerar culpa de tots els enginyers, tampoc el fet que una teràpia fracassi és culpa del mètode. El problema és que

cau “un” pont cada molts milers, mentre que l’habitual és el fracàs de la teràpia psicoanalítica i només per excepció algú en surt afavorit. A més, mentre que un mal enginyer seria expulsat del Col·legi professional i rebria una sanció penal, un psicoanalista no és necessàriament un metge i com que el seu títol no depèn d’un reconeixement públic, tampoc no pot ser expedientat.

Més enllà de la broma conceptual i tenint en compte que participar en una teràpia psicoanalítica pot deixar greument tarat per a la resta de la vida, convé tenir present algunes crítiques de caire empirista a la psicoanàlisi. Entre els retrets metodològics que se li han fet n’hi ha mitja dotzena de molt significatius:

1.- No és seriós plantejar una teoria de l’aparell psíquic humà fonamentant-se només en l’estudi dels neuròtics i psicòtics. No sembla gens clar que el psiquisme de persones mentalment sanes pugui ser explicat a partir del de les persones malaltes. Freud al llarg de la seva vida va estudiar només malalts histèrics i després, absurdament, va pretendre que el psiquisme d’individus amb problemes era el model per a explicar el de les persones que no estaven malaltes. Però ni totes les malalties psíquiques tenen la mateixa estructura, ni el coneixement d’una persona neuròtica o psicòtica dóna pautes per a tractar amb individus que no pateixen malalties mentals. Considerar que un histèric permet comprendre la vida d’un individu no histèric és com dir que l’estudi del càncer serveix per curar el mal de coll.

Òbviament això només es podia fer donant per suposat que “tothom és histèric” (o neuròtic), cosa del tot mancada de sentit. Si tothom fos neuròtic la neurosi –senzillament- no es notaria de la mateixa manera que si tot el món fos de color blau, ningú no distingiria el color blau. Si el mite segons el qual “tothom és histèric” (o neuròtic) fos cert, aplicant la lògica resultaria que també els psiquiatres o els psicoanalistes són histèrics... de manera que no resultaria gaire assenyat posar-se en les seves màns!

2.- No és seriós suposar que la curació de les neurosis es trobi en el reconeixement de l’origen que (suposadament) les va originar. Per començar l’home recorda molt malament la seva infància i sabem prou bé que, quan la rememora, reinventa el passat: barregem somnis i realitat, confonem coses que ens han explicat amb coses que realment van passar, etc. El “passat” que la psicoanàlisi vol “alliberar” simplement no va existir mai; és una ficció reconstruïda i, a més, si suposadament l’alliberéssim tampoc no serviria de res per la senzilla raó que les persones i situacions que va viure en l’ahir, avui ja són diferents. No té sentit “reconciliar-se”, per exemple, amb el pare mort o voler “recuperar” la infància a cinquanta anys... El que un terapeuta pot fer de seriós no ho ha de referir al passat sinó al futur.

A la dècada del 1990 hi va haver als Estats Units un esclat brutal de “falsos records”, protagonitzats per dones blanques de classe mitjana alta que, sota la

pressió dels seus analistes –sovint barrejant psicoanàlisi i new-age- afirmaven haver estat violades pels seus pares i, fins i tot creien “recordar” que el seu pare era un assassí. Particularment brutal fou el cas de George Franklin, condemnat a cadena perpètua l’any 1990 sota la acusació d’haver assassinat l’any 1965 la filla d’una amiga seva, només sota el testimoni de la seva filla Elien Franklin-Lipsker, que, vint anys més tard, creia haver recuperat la imatge del seu pare assassí en una teràpia. L’home aconseguí sortir de la presó l’any 1995 donada l’absoluta manca de proves; però –com és obvi- en un sistema com el nord-americà, poc o gens garantista, la suposada “recuperació de memòria” pot resultar molt perillosa. El llibre de Richard Ofshe i Ethan Watters: *Makin Monsters: False Memories, Psychotherapy and Sexual Hysteria* ((N.Y. Scribners, 1994) recull un munt d’històries escabroses protagonitzades per gent que creia haver “recuperat un record” quan –senzillament- l’havia construït sota la pressió del seu psicoterapeuta.

3.- **No és seriós parlar de l’energia de l’inconscient.** “Energia” és un mot de la ciència física i Freud se l’apropia fent-ne un ús abusiu. Si l’inconscient tingués “energia” s’hauria de poder quantificar.

4.- **No és seriós considerar que l’inconscient és un llenguatge.** Els llenguatges tenen una estructura i un ordre lògic, mentre que l’inconscient és un garbuix desordenat d’actes fallats, desigs, angoixes... Per tal que hi hagi llenguatge es necessita un subjecte, un verb i uns complements verbals. Però el subjecte i l’objecte del desig poden ser el mateix, ergo, l’inconscient no és cap llenguatge

5.- **No és seriós el reduccionisme de tot el desig humà a sexualitat.** Si fets com la gana, el fred i l’homeostasi no són considerats significatius, no resulta possible fer una descripció acurada del desig. Per altra banda, les formes de sexualitat europees del segle XIX finals no poden ser universalitzades. Quan Margaret Mead va voler justificar que hi havia formes de complex d’Èdip a les illes del Pacífic, simplement va falsificar les dades en un dels casos de manipulació més escandalosos de la ciència del segle XX.

6.- **... i, a més, la psicoanàlisi no cura.** La psicoanàlisi potser és una forma de comprensió dels humans i per a alguns humans acudir al psicoanalista és una forma de cercar una certa calma intel·lectual, però com a teràpia s’ha revelat absolutament inútil per a tractar esquizofrènies, paranoies, etc. Bàsicament la psicoanàlisi –com la immensa majoria de les teràpies psi- no és altra cosa que suggestió. La funció del psicoanalista la podria fer qualsevol persona (la portera de casa, el cambrer del bar, un amic...) que estigui disposat a escoltar i a fer-ho amb atenció i interès. La psicoanàlisi no cura més que la peregrinació al santuari de la Mare de Déu de Fàtima (i pot sortir força més car!). Freud mateix estava sorprès pel problema de la “psicoanàlisi interminable” i va establir un mètode conductista

per manipular la conducta dels pacients: els obligava a pagar cada visita en efectiu i a preus altíssims. Això els reforçava les ganes de curar-se i, a més, els feia sentir importants i molt cultes pel fet de poder-se pagar una visita a un preu de upa i amb un savi tan famós.

Però, potser, a través dels camins perdedors i de la retòrica psicoanalítica, algú podrà trobar –si no una curació- com a mínim un consol per a les seves angoixes.

APÈNDIX

EL MALESTAR EN LA CULTURA: UNA LECTURA.

El malestar en la cultura és un llibre escrit durant els anys 1929-1930 i la data no és casual. Estem en un context de crisi econòmica profunda (crisi de la Borsa, aparició del nazisme...) De fet, a l'edició de 1931, Freud acaba el llibre amb una frase que revela la preocupació per l'amenaça hitleriana:

Tan sols podem esperar que l'altra d'ambdues "potències celestials", Eros etern, desplegui les seves forces per vèncer en la lluita contra el no menys immortal enemic [Thànatos]. Però ¿qui podria augurar el desenllaç fatal?

Freud era, aleshores, un home malalt, amb un càncer que sap incurable, i que pateix tot sovint operacions molt doloroses. Dir, doncs, que *El malestar...* és un text pessimista és com no dir res. Freud després de la fallida de l'Imperi austrohongarès se sent desplaçat, tant a nivell personal com polític.

El malestar en la cultura, però, no és un fruit inesperat en la producció intel·lectual de Freud. De fet, el pessimisme el coneix des de la seva primera joventut, quan llegia Schopenhauer adeleradament. Com diu P.L. Assoun a *Freud, la filosofía y los filósofos*, sembla que:

Lo que hace posible la analogía [entre Freud i Schopenhauer] es la concepción de los instintos que Freud situa en el fundamento de la civilización. El verdadero fundamento del pesimismo es el bloqueo de la voluntad (...) condenada siempre a querer, sin satisfacerse jamás, condenada a reproducir el deseo y la frustración.(p.216- subratllat nostre).

Però seria reduccionista convertir *El malestar...* en una reacció d'home vell i malalt davant un món que l'espanta. Freud no es tornà pessimista amb la vellúria;

ho havia estat sempre. En tota la seva metapsicologia és fàcil descobrir la tragèdia d'un desig eternament frustrat i mancat de reconeixement, sempre enfrontat a la censura del conscient. En aquest sentit, l'obra representa una continuïtat amb tota la seva producció anterior.

Convé recordar també que *El malestar...* no és una obra autònoma. Des de la primera pàgina remet a un altre llibre del qual l'autor no havia quedat del tot satisfet: *El pervenir d'una il·lusió* (1927). De fet, l'excusa per posar-se a escriure altre cop és una carta que li remet un amic –el novel·lista i pacifista francès Romain Rolland, a propòsit –i en desacord- amb la tesi del llibre anterior.

La il·lusió a la qual es referia Freud l'any 1927 era la religió. Per resumir la tesi d'aquest text podríem recollir-ne un paràgraf:

La religió seria la neurosi obsessiva de la col·lectivitat humana, i el mateix que la del nen, provindria del complex d'Èdip en la seva relació amb el pare. Conforme a aquesta teoria hem de suposar que l'abandonament de la religió es complirà inexorablement, amb la fatalitat d'un procés de creixement i que, en l'actualitat ens trobem ja dins aquesta fase de l'evolució.

Freud en afirmar que la religió està ferida de mort en les societats tecnològiques és ben poc original. Recupera un tòpic materialista de la segona meitat del XIX desenvolupat per Feuerbach per a qui: *l'essència divina no és altra cosa que l'essència de l'home, alliberada de les limitacions de la natura* (Tesi XXII de les *Tesis provisionals per a la reforma de la filosofia*, 1843).

Resumint-ho molt, *El malestar...* ve a ser una “segona part” en l'anàlisi de la cultura. Freud sap que a *El pervenir...* no ha anat gaire més enllà dels tòpics positivistes per als quals la religió era poc més que unes crosses, uns bastons en què la humanitat s'havia recolzat quan encara no disposava de la ciència. A *El malestar...* es tracta de fer un pas més, mostrant que el problema de la religió no és altra cosa que un cas particular d'un tema que té un ressò més extens: el de la crisi de la civilització.

Per a Freud –i això és essencial- la civilització és un producte feble, perpètuament amenaçat i en perill de desaparèixer sota el pes de les forces cegues de l'instint. Aquest tema ja havia aparegut, tot i que d'una manera poc destacada a *El pervenir...* Vegem-ne un paràgraf:

Sembla que tota la civilització ha de basar-se sobre la coerció i la renúncia als instints (...) a parer meu, ha de comptar-se amb el fet que tots els homes integren tendències destructores –antisocials i anticulturals- i que en gran nombre són prou poderoses per a determinar la seva conducta en la societat humana.

Freud és un home educat a la segona meitat del XIX. Com a tal té profundament interioritzada la concepció elitista de la cultura. Per a ell, la cultura és un arbre que costa d'arrelar, que depèn sempre d'una petita minoria intel·lectual i que –vulguis, no vulguis- es trobarà sempre amb l'hostilitat i el rebuig d'una part important de la humanitat. Si els humans no es revolten contra la cultura és perquè poderoses forces coactives els en priven. Però l'inconscient humà està format per desig i –en conseqüència- es nega a acceptar limitacions. Com diu també a *El pervenir...: Mentre la coerció religiosa i la monàrquica, que deriva de la primera, segueixi actuant sobre els principis de la vida humana, no podem dir com és l'home en realitat*. L'home real, culte, alliberat de l'angoixa sexual i de la por religiosa, no existeix encara. La reflexió sobre el ser (constituït pel desig) demana reflexionar sobre la cultura en el que té, alhora de jou i de possibilitat.

II

Si cal analitzar el tema de la decadència de la cultura, potser no estarà de més recordar que significa "cultura". Per a Freud:

Cultura designa la suma de les produccions i institucions que distancien la nostra vida de la dels nostres antecessors i que serveixen a dues finalitats: protegir l'home contra la Natura i regular les relacions dels homes entre sí.

Com es pot veure aquesta distinció, lluny de ser purament descriptiva com aparenta, és deu n'hi do conflictiva. Freud –personatge del XIX- dona per suposat que hi ha una lluita de l'home "contra" la natura. Es fa ressò així de la vella tradició jueva i cristiana segons la qual, l'home havia de "créixer, multiplicar-se i dominar la terra". Avui, potser un lector amb mentalitat ecològica diria que no s'ha de "dominar" sinó de treballar conjuntament amb la terra i que cal considerar la terra com a condició de possibilitat de la vida mateixa.

Segons Freud: l'home ha arribat a ser, per així dir-ho, un déu amb pròtesi: bastant magnífic quan es compon amb tots els seus artefactes (...) tot i que li provoquin força maldecaps.

Freud, en definitiva, veu la cultura com una pròtesi. La ciència –i en general la vida de l'esperit- signifiquen un esforç de repressió tant de la natura com dels instints de l'home mateix. La cultura mai no és gratuïta, ni ens cau del cel. Ben al contrari, exigeix un treball que sovint pot ser molt desagradable perquè, en definitiva, la cultura no podria existir sense posar fre al desig i a la llibertat humana. La cultura és –i no pot deixar de ser-ho- una repressió.

... l'anhel de llibertat es dirigeix contra determinades formes i exigències de la cultura o bé contra aquesta en general. Pel que sembla, no hi ha cap mitjà de persuasió que permeti convèncer l'home per tal que transformi la seva naturalesa en la d'una formiga.

Vet aquí el problema: ***no hi ha correspondència entre el que costa la cultura (repressió del desig, treball, hores d'estudi i esforç) i el que aquesta cultura ens ofereix. L'home no se sent recompensat per la cultura i, en conseqüència, li és hostil.*** Els humans veuen la cultura com una repressió de la llibertat originària que no els aporta un plus de felicitat. O –en altres paraules- la cultura no val el que (ens) costa. Per tant, la cultura està perpètuament amenaçada. És pensable, perfectament possible (i terrible) que els homes algun dia puguin destruir-la.

Una pregunta important és com apareix la cultura. Freud dóna la seva resposta al cap. IV de *El malestar...* :

Eros i Ananké (Amor i Necessitat) esdevingueren els pares de la cultura humana.

El problema és, però, que Eros –al llarg de l'evolució- acaba per esdevenir un adversari de la cultura. El treball (un component inevitable de la Ananké-Necessitat) acaba essent incompatible amb el plaer sexual. Eros-Plaer i Ananké-Esforç acaben esdevenint instàncies incompatibles. La cultura restringeix el plaer i el converteix en incompatible amb el treball. En la neurosi (especialment en l'angoixa) aquesta contradicció esdevé una insuportable font de dolor. És un fet que la immensa majoria de la població en les societats tecnològiques no saben per què cal assumir la repressió cultural i se li enfronten.

El desig inconscient (recerca de plaer, Eros) porta a buscar la forma d'alliberar-nos de la repressió cultural. Una majoria d'individus (frustrats, mancats de recompensa pel seu treball...) esdevenen potencials "enemics" de la cultura. En resum, la cultura és un criteri de selecció que es veu com una barrera per al desig i l'inconscient pretén saltar-se-la. Així la vida humana és una lluita entre el desig (Eros) i la mort (Thànos, Ananké) sense que hi hagi reconciliació a la vista.

Podríem preguntar-nos què succeiria si alliberéssim Eros de les barreres culturals. La resposta és que un alliberament radical d'Eros tampoc no serviria de gaire res, perquè, per definició, el desig és irracional i desordenat. El desig porta amb ell el perill; és en ell mateix polimorf i plural.